Ի ՄՕՏՈ՛Յ ՃԱՆԶՆԱՆՔ ՊՈԼՍԱՀԱՅ ՏԱՂԱՆԴԱՒՈՐ ԵՐԳԱՀԱՆ ԵՒ ԴԱՇՆԱԿԱՀԱՐ

ՍԻՐՎԱՐԴ ԳԱՐԱՄԱՆՈՒԿԸ

2002 թուականի Յուլիսի 4-էն Օգոստոսի 28-ը ներառեալ, աստուածահաճոյ եւ մարդահաճոյ առաքելութեամբ մը հիւրաբար գտնուեցանք Մարմարայի Գնալը կղզի:

Այսօր, երբ Երուսաղէմ վերադարձած ենք, մեր յուշերուն մէջ իւրովի եւ նորովի կ'արժեւորուին հարազատ դէմքեր, սրտաշարժ դէպքեր...

Մեզի համար մեծ հպարտութիւն էր, անսահման հրճուանք պոլսահայ 90-ամեայ շատ տաղանդաւոր դաշնակահար եւ երգահան ***Սիրվարդ Գարամանուկին*** յարկին տակ, դէմ դիմաց նստիլը եւ բերան ի բերան զրուցելը:

Այս միջահասակ, նրբակազմ տիկինը, չնայած իր յառաջացած տարիքին, վատառողջութեանը, հրաշալի զրուցընկեր է, աշխարհ տեսած, աշխարհք մարսած մարդ, իր մասնագիտութեան բացարձակ կատարեալ տէրը: Սո՛ւր մի՛տք ունի, պատմելու, խօսելու անո՛ւշ ոճ, ըսքանչելի ***իմոր...***

Միշտ չի պատահիր, որ ժամանակներուն մէջ մնալու իրաւունք վաստակած երաժշտական կտորներուն հեղինակը, բացառիկ արուեստագէտ մը (եւ այն ալ կին) այսպէս ի մօտոյ ճանչնաս այսպիսի պատկառելի տարիքի մը մէջ ու այսքա՜ն պայծառ՝ միտքով, հոգիով, կենսասիրութեամբ....

Ընդգծուած անհատականութիւն է այս ՄԵԾ ՏԻԿԻՆԸ: Ան եւ անոր պէսներն են, որ ազգին պատիւ կը բերեն՝ անմահացնելով զայն եւ անոր հետ՝ նաեւ ինքզինքնին: Անոնք են, որ կը բանան մեր սիրտն ու հոգին, կը նրբացնեն, կը զարգացնեն մեր ճաշակը:

Մենք կը սիրենք անյագուրդ ըմբոշխնել արուեստի աստուածային, հրաշք աշխարհը: Գիտենք նաեւ արժանի՛ն մատուցանել այդ արուեստը արարողներուն:

Մենք հպարտ ենք, սիրելի տիկին ***Գարամանուկ (եան)***, Ձեր ժամանակակիցը ըլլալու, Ձեզի հետ զրուցած, Ձեր իսկ պատրաստած սուրճը Ձեր բնակարանին մէջ վայելելու համար:

Թո՛յլ տուէք մէկ անգամ եւս որդիաբար համբուրել Ձեր ստեղծագործ, արարո՛ղ ձեռքերը՝«մետաքսի պէս խա՜ս ձեռքերը»(Պ. Սեւակ) եւ, Ձեր իսկ թոյլտուութեամբ, մտերմիկ խօսինք իրարու հետ, որպէսզի ուրիշներն ալ լսեն մեզի եւ «Զքոյդ ի քոյոց քեզ մատուցանենք»:

ՀԱՐՑ.- Տիկի՛ն Գարամանուկ, ե՞րբ եւ ո՞ւր ծնած էք:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Ծնած եմ 1912 թուականի Դեկտեմբերի 1-ին, Պոլսոյ Սկիւտար թաղամասի Ս. Կարապետ եկեղեցիի դիմացի տան մէջ: Նոյն եկեղեցւոյ մէջ ալ մկրտած են զիս: Ունեցած եմ երկու եղբայր եւ երկու քոյր:

ՀԱՐՑ.- Խիստ համառօտակի ի՞նչ կրնաք ըսել Ձեր ընտանիքի մասին:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Այդ ծովածաւալ նիւթը ի՞նչպէս ամփոփեմ: Փորձե՛մ: Հայրս՝ ***Բարսեղ Գալբաքեանը*** եւ մայրս՝ ***Տիգրանուհի Էսէֆեանը,*** Կեսարիա ծնած են (Էսէֆեանները Կեսարիոյ մէջ յայտնի բարերարներ եղած են): Անոնք, ինչպէս շա՜տ շատեր, ուսում առած են Կեսարիոյ Ս. Կարապետ վանքի վարդապետներէն (այն ատեն Կեսարիոյ մէջ հայկական դպրոց չէ եղած):

Հայրս ուսման մէջ այնքան ալ յառաջադէմ չէ եղած, իսկ մայրս՝ ընդհակառակը: Ան քաջ գրաբարագէտ էր: Ես անորմէ՛ սորված եմ գրաբարս:

Ծնողներս, ասկէ շուրջ 120 տարի առաջ, Պոլիս եկած են եւ ամուսնացած են:

digitised by A.R.A.R.@

Հայրս սեղանաւոր էր, լումայափոխ (money-changer): Այն չրջաններուն ոսկիի խնդիր էր, ոսկիի առեւտուր: Ոսկեղէն կը ծախէին, ոսկի կը գնէին: Տարադրամ փոխելու տեղեր (change), դրամատուներ չկային: Այդ պատճառով հայրս երբեմն ալ *պանկիրութիւն* կ'ընէր: Դրամ կու տար, դրամ կ'առնէր: Ա՛յս էր անոր մասնագիտութիւնը:

Մայրիկս եւ մօրաքոյրս (նորէն կեսարական ծագումով) Գալբաքեան երկու եղբօր զաւակներուն հետ ամուսնացած են: Մայրս հինգ զաւակ ունեցած է:

Մեծ եղբայրս՝ Յակոբը, Սկիւտարի Ռէթէոս Պէրպէրեան վարժարանէն չրջանաւարտ էր, իսկ փոքր եղբայրս՝ Կարապետը՝ ամերիկեան Ռապըրթ Քոլէճէն: Երկա՜ր դեգերումներէն ետքը անոնք Պուտա-Պէշտ հաստատուեցան: Գորգավաճառութեամբ զբաղեցան: Օտարներու հետ ամուսնացան, բայց հայացուցին զանոնք: Մեր օտարազգի հարսները հրաչալի հայերէն գրել, կարդալ սորվեցան: Ապրեցան մե՛ր հոգիով, մե՛ր նիստուկացով:: Անոնցմէ մէկը հունգարուհի էր, որուն զաւակներն այսօր Արժանթինի հայոց եկեղեցիներուն թաղային խորհուրդներու ատենապետներն են:

Քոյրիկս՝ ինձմէ 15 տարով մեծ Արմէնուհին, երաժշտութեամբ կը զբաղէր:

ՀԱՐՑ.- Ձեր հայրական կամ մայրական կողմին մէջ եղա՞ծ են պատկառելի մարդիկ, զորս Դուք կը գնահատէք, կը յիշէք:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Անշո՛ւշտ, եղած են եւ այն ալ՝ որքա՜ն: Բայց պիտի առանձնացնեմ յատկապէս երկու մօրեղբայրներս, որոնք ամերիկեան Ռապըրթ Քոլէճ սորված են: Հոյակապ անգլերէն, հայերէն գիտէին: Անոնք աշխարհք պտըտած եւ բացառիկ ընդունակութեան տէր մարդիկ էին: Անոնցմէ Բարսեղը Շուէտուհի օրիորդի մը հետ կ'ամուսնանայ եւ վերջնականապէս կը հաստատուի Պոլիս, իսկ միւսը՝ Անգլուհիի մը հետ եւ Լոնտոն կը հաստատուի:

Շուէտացի հարսը երկու զաւակ կ'ունենայ: Տղայ զաւակը կը մահանայ (թաղուած է Ամերիկայի հայկական գերեզմանոցին մէջ): Աղջիկը՝ Սրբուհին, 27 լեզուներ գիտէր, որոնցմէ 18-ը՝ գրելով, կարդալով, իսկ միւսները կը հասկնար:

ՀԱՐՑ.- Ձեր մայրական կամ հայրական կողմին մէջ երաժշտութեամբ զբաղած անձինք եղա՞ծ են:

Պատասխան.- Ի հարկէ: Մօրաքրոջս (կեսարական ծագումով) ամենէն պզտիկ աղջիկը՝ Նուարդ Գալբաքեանը, որ վերջը Ամերիկա գաղթած է, յայտնի դաշնակահար եղած է: Անոր Շահան եւ Նուրհան Ատրեան երկուորեակները երկու դաշնակահարներու համար գրուած գրականութեան գործադրողները եղած են Ամերիկայի մէջ:

Այսօր քրոջս որդին՝ Շահան Արծրունին, յայտնի դաշնակահար է, երաժիշտ:

ՀԱՐՑ.- Դուք երբուընէ՞ հետաքրքրուած էք երաժշտութեամբ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Ստոյգ տարի կամ օր յիշելն ա՜նկարելի է: Սակայն անառարկելի է այն, որ մեծ քոյրս՝ Արմէնուհին, Ստեփան Բաբէլեանի աշակերտուհին էր, ես ալ՝ քրոջս սկսնակ աշակերտուհին: Այդ օրերուն 5-6 տարեկան էի: Երբ սկսայ այլեւս քրոջս չլսել (չէր բաւարարէր զիս), քոյրս ըսաւ.« Քեզի Ստեփան Բաբէլեանին քով պիտի տանիմ»:

ՀԱՐՑ.- Տարա՞ւ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Այո՛: Ես մեր ընտանիքին ամենէն պզտիկն էի, բոլորին խաղալիքը՝ ոսկէ գնդակը: Զիս շատ սիրելով՝ չփացուցած էին: Վայրենի պահուածքիս պատճառաւ միշտ կ'ըսէին.«Դուն 24 տարեկան ես»: Ես կը հաւատայի ասոր:

Ստեփան Բաբէլեանին քովն ենք.

-Քանի՞ տարեկան ես,-ըսաւ այդ խոշոր մարդը:

-24,- պատասխանեցի:

Մարդը եւ քոյրս փոթկացին: Ես ապշած իրենց կը նայէի, իրենք ալ՝ ինծի: Վերջապէս լրջացան:

-Ահա 4 ձեռքով նուագուելիք երաժշտական կտոր մը: Եկուր միասի՛ն նուագենք,- ըսաւ Ստեփան Բաբէլեանը:

digitised by A.R.A.R.@

Ես աջ կողմը նստեցայ, ինքն ալ՝ ուսուցիչին տեղը: Սկսանք նուագել: Սխալ նօթ մը զարկաւ: Ես աչքի տակով խէթ-խէթ դէպի վեր՝ իրեն նայեցայ.

-Ա՛, ներողութիւն: Շարունակեցէք,- ըսաւ:

Շարունակեցինք: Քիչ մը ետքը նորէն սխալ մը ըրաւ: Ես նորէն խէթ նայեցայ իրեն՝ ըսել ուզելով.«Խոփխոչո՛ր մարդ, չե՞ս ամչնար: Սխա՛լ կը նուագես»:

-Աղէ՛կ,- ըսաւ եւ նստեցուց զիս իմ տեղս:

Մեր մեկնելու ժամանակ քոյրս կանչեց եւ ականջին բան մը փսփսաց (ինչպէս այս ամենի, այնպէս ալ իր ուսուցիչին փսփսուքի մասին քոյրս ինծի չա՜ռ ուշ ըսաւ): Ստեփան Բաբէլեան ըսեր է.«Հայրիկիդ ըսէ՝ թող ամէն բան ծախէ եւ այս աղջկան երաժշտական կրթութեան տայ: Ինչ որ ընէք՝ կ'արժէ»:

Մեր ընտանիքի անդամներն իմ երաժշտական կրթութեանը համեմատաբար աւելի ուշադրութիւն դարձուցին: Քանի մը տարի նոյն Ստեփան Բաբէլեանէն դաս առի:

ՀԱՐՑ.- Տիկին Գարամանուկ, կարելի՞ է քիչ մը հանգամանօրէն խօսիլ Ստեփան Բաբէլեանի մասին:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Սիրով, որովհետեւ այսօր շատեր անոր մասին կա՛մ չա՜տ քիչ բան գիտեն, կա՛մ բնա՛ւ բան չեն գիտեր:

Այս մարդը Սկիւտար ծնած էր եւ Սկիւտարէն բնա՛ւ այլ տեղ չէր գացած, ուրիշ տեղ չէր ապրած:

Երբ ես 7-8 տարեկան էի, Ստեփան Բաբէլեանը ողջ էր: Իրմէ 12 տարով մեծ քոյրն ալ ողջ էր:

Ստեփանն իրենց տունին փոքր տղան եղած է: Ունեցած է չորս եղբայր եւ մէկ քոյր՝ ծնողներուն առաջնեկը: Տան մէջ միայն Ստեփանը եւ իր մեծ քոյրը՝ Նազիկը, կ'ապրէին: Միւս եղբայրները Ռէթէոս Պէրպէրեան Վարժարանի սան եղած են: Արտաքոյ կարգի խելացի ըլլալու պատճառաւ խելքերնին յորդեր է, խելագարուեր եւ մահացեր են:

Ստեփան Բաբէլեանը դաշնակի ուսուցիչ չէ ունեցած, իսկ քոյրը՝ Նազիկը, իտալացիէ մը (այն ժամանակ Պոլսոյ երաժշտական հրապարակը իտալացիները ողողած էին) ընդամէնը 20 դաս առեր է: Քոյր եւ եղբայր ո՛չ դաշնակ ունեցած են, ո՛չ ալ՝ դրամ:

Ստեփանի հարուստ դրացիին զաւակը դաշնակի դաս կ'առնէ եղեր: Խեղճ Բաբէլեանը դպրոց երթալու ատեն քառորդ ժամ այդ տղուն նուագը կը լսէ: Վերադարձին նորէն մտիկ կ'ընէ: Եւ այսպէս, քիչ մը քրոջմէ սորվելով, քիչ մը դրացիի դաս-երաժշտութիւնը ունկնդրելով, դպրոցի դաշնակով ալ վարժուելով՝ երաժշտութեան դաս տալ սկսեր է:

Երբ ես քիչ մը խելահաս դարձայ, ան արդէն 45-50 աշակերտ ունէր: Այս մարդը, անկախ իր երաժշտական գիտելիքի խորքէն կամ կշիռէն, դասաւանդելու կոչում ունէր, տարերք:

ՀԱՐՑ.- Դուք Ձեր երկրորդական կրթութիւնն ո՞ւր ստացած էք:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Երբ դպրոց պիտի յաճախէի, մեր ընտանիքն արդէն փոխադրուած էր Պերա: Ես դարձայ Էսայեան Վարժարանի սանուհի:

ՀԱՐՑ.- Երաժշտանոց ընդունուելու Ձեր վճիռը ինքնաբո՛ւխ էր, երաժշտական հասունացումի արդասի՞ք, թէ՞...

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Դժուար է անվերապահօրէն բան մը ըսելը: Մէջս բան մը, ցանկութիւն մը կ'եռար: Կ'ուզէի սորվիլ, վեր բարձրանալ, բայց ինչ-որ անորոշութիւն կար մէջս՝ ուրկէ ո՞ւր երթալ, ինչէ՞ եւ ինչպէ՞ս սկսիլ...

Էսայեան դպրոցին երաժշտական ամբողջ կեանքն իմ ձեռքս էր:

Նախավերջին դասարանն էի: Դպրոցէն ներս երգ-երաժշտութեան ուսուցչուհին Արաքսի Պապիկեանն էր, որ միաժամանակ Պոլսոյ երաժշտանոցի ուսանողուհի էր: Հայկական երգերը հրաչալի կ'երգէր: Միշտ կը նուագակցէի իրեն:

-Ես քեզի Ֆերդի Ֆոն Շտացերին պիտի տանիմ,- օր մը ինծի ըսաւ ան:

digitised by A.R.A.R.@

Զիս ներկայացուց Ֆերդիին: Պիտի աշակերտէի իրեն, բայց սաստիկ հիւանդացայ: Երաժշտանոց ընդունուիլը մնաց իմ անաղարտ, բայց անաւարտ երազանքը, որն աւելիով բորբոքեց կամքս:

Հիւանդութեան տարիներուն մեծաւ մասամբ ապրած եմ Պուտա-Պէշտ, մասամբ՝ Վիեննա, Փարիզ... Այդ տարիներուն, դպրոցներ երթալէն աւելի, ես օգտուած եմ բարձրագոյն երաժշտութիւն լսելէն: Ընկալելու կարողութիւն կար մէջս: Նախ մտիկ ընել սորված եմ, որ մեծ բան է:

Հարց.– Ե՞րբ ընդունուած էք Պոլսոյ երաժշտանոցը եւ ո՞ր բաժինը:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Ցիչեալ երաժշտանոցի բարձրագոյն երաժշտութեան տեսութեան եւ դաշնակահարութեան բաժինն ընդունուած եմ 1937 թուականին, երբ արդէն 25 տարեկան էի:

ՀԱՐՑ.– Դուք ակադեմիական, համակարգուած երաժշտական կրթութիւն չէք ստացած: Երաժշտանոց ընդունուելու Ձեր վճիռը արկածախնդրութեան չափ բան մը չէ՞ք նկատեր: Երաժշտութիւնը կատա՞կ բան է:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Իրաւո՛ւնք ունիք: Կը զգամ Ձեր լրջութիւնը մասնագիտութեան եւ նուրբ ճաշակը արուեստի տարբեր տեսակներու եւ մասնաւորապէս երաժշտութեան հանդէպ: Ինծի համար հաճոյք է Ձեզի պէս բազմակողմանի զարգացած մտաւորականի մը հետ հանդիպիլը, զրուցելը իմ աշխարհի՝ երաժշտութեան մասին:

Ճիշդ է ձեր կռահումը: Ես վեց տարի հիւանդ պառկեցայ: Ըսել է թէ՝ չա՜տ տարիներ կորսնցուցի: Երկրորդ՝ պզտիկ տարիքէս համակարգուած, պետական ծրագիրով երաժշտական կրթութեան ակադեմիկ շրջաններ չեմ աւարտած: Ուր էր թէ այդպէ՞ս ըլլար: Երանի՜ ըլլար:Արդէն իսկ երաժշտանոցի փորձառու մասնագէտներն այդ օրերուն ինծի ըսին.

–Դուք ձեր կեանքին մէջ միայն հիւանդութեան տարինե՛րը չէ, որ կորսնցուցած էք: Անկէ առաջ անկանոն ուսումնառութեան ձեր տարինե՛րն ալ կորուստի տարիներ եղած են:

Շիտակ էր մարդոց ըսածը: է՛, քրոջմէս դաս առեր եմ, երբ ինքն երաժշտութեան աշա-

Ինծի համար հաճոյք է Ձեզի պէս բազմակողմանի զարգացած մտաւորականի մը հետ հանդիպիլը, զրուցելը իմ աշխարհի՝ երաժշտութեան մասին:

Ճիշդ է ձեր կռահումը: Ես վեց տարի հիւանդ պառկեցայ: Ըսել է թէ՝ չա՜տ տարիներ կորսնցուցի: Երկրորդ՝ պզտիկ տարիքէս համակարգուած, պետական ծրագիրով երաժշտական կրթութեան ակադեմիկ շրջաններ չեմ աւարտած: Ուր էր թէ այդպէ՞ս ըլլար: Երանի՜ ըլլար:Արդէն իսկ երաժշտանոցի փորձառու մասնագէտներն այդ օրերուն ինծի ըսին.

–Դուք ձեր կեանքին մէջ միայն հիւանդութեան տարինե՛րը չէ, որ կորսնցուցած էք: Անկէ առաջ անկանոն ուսումնառութեան ձեր տարինե՛րն ալ կորուստի տարիներ եղած են:

Շիտակ էր մարդոց ըսածը: է՛, քրոջմէս դաս առեր եմ, երբ ինքն երաժշտութեան աշա-

Միտքս ինչ-որ բան կ'որոնէր: Այլոց գրիչներն արդէն կը շարժուէին, կը սահէին իրենց թուղթերուն վրայ...

Քննական յանձնախումբէն նշանաւոր ճէմալ Ռէշիտ Պէյը՝ մեր հարմոնիի դասախօսը, նշմարեր է, որ ես մտովի ինչ-որ բան կը փնտռեմ, ինչ-որ բան կ'ուզեմ գտնել: Ես ի՛րապէս այդ կացութեան մէջն էի:

Դասախօսները մէջերնին փսփսուք մը ունեցան: Առին զիս եւ ուրիշ սենակ մը տարին: Դուռը բաց ձգեցին: Կ'երթան-կու գան, կը փսփսան...

Ես արդէն գտած էի հարցումին անսովոր պատասխանը: Երգին պատասխանը նոյն երգն էր, բայց բոլորովին փոխուած ձեւով, տարբեր *տոնալիթէի մէջ*, այլափոխուած վիճակով, բայց նոյն իմաստը տուող: Ակորդները նոյնն են, բայց այլափոխուած վիճակով, տպաւորութիւնը նոյնն է, սակայն անճանաչելի ձեւով: Ես ասիկա կռահեցի: Այս ամէն մարդու գործ չէր: Այս երեւակայութեան գործ էր: Երաժշտութեան կտորը, ներքին լսողութեամբ, պէտք է ամբողջութեան մէջ լսել կարենալ:

Ես գտած էի ինծի տրուած հարցումին լաբիւրինթէն դուրս ելլելու ուղին: Քննական յանձնախումբի՝ ժամանակի յայտնի քոմպոզիտորները, նոյնիսկ հռչակաւոր ջութակահար, հարմոնիի հրաշալի մասնագէտ էտուարտ Մարկոսեանը չկրցան գտնել այն, ինչ ե՛ս գտայ՝ ինծի տրուած հարցումին իբրեւ պատասխան:

Ես ճիշդ ձայնափոխեցի *տոնալիթէն*, անոր յարմարցուցի մնացեալ պահանջները եւ գրեցի մեղեդին:

Միւս հարցումներուն ալ ճիշդ պատասխանեցի եւ տակն ալ աւելցուցի.«Ձեր խաղը ինծի չանցաւ»:

Ես ընելիքս ըրի: Տուի քննաթուղթս: Շաբաթ մը ետք վերադարձուցին զայն, ուր գրուած էր.«Ձեր կողմէ տրուած բացատրողական աշխատանքը (նկատի ունէին «Ձեր խաղը ինծի չանցաւ»-ը) կը գնահատուի առաւելագոյն նիշով՝ 10»: Այս ձեւով ապացուցած եղայ, որ օդէն երեւակայելու բացառիկ տաղանդ մը ունիմ:

Ես այդ օրերուն դաշնակահար էի: *Քոմպոզիսիոն* չէի ըներ:

«Երաժշտութեան տեսութիւն» նիւթէն յետոյ, երբ դաշնակի քննութեան մտայ, բոլորն ալ համոզուած էին, որ ես այդ բնագաւառէն ներս մրցակից չունէի:

Կը պահանջուէր Շոպէնէն 6 էտիւդ նուագել: Ես այդ ստեղծագործողին 24 էտիւդներն ալ գոց գիտէի:

Ուսուցիչս շատ հպարտ էր, բայց եւ մտահոգ ալ էր: Դիւրին չէր:

Քննասենեակի դասախօսներէն մէկը եկաւ՝ մատանի ունէի՝ մատանիս հանեց, միւսը եկաւ՝ ժամացոյց ունէի՝ ժամացոյցս հանեց, երրորդը՝ ապարանջան մը ունէի՝ ապարանջանս հանեց: Ապշած էի: Յետո՛յ հասկցայ անոնց մտադրութիւնը: Կամեցեր են, որ Շոպէնի բոլոր էտիւդները նուագեմ (ահռելի դժուար բան է), խոչոր սոնատ մըն ալ եւ այլն: Քննութիւն է, հա՛, կատակ բան չէ՛...Շա՛տ բացառիկ յաջողութեամբ կրցայ յանձնել քննութիւններս: Այդ օրն իսկ իրաւունք շահեցայ երաժշտանոցի նուագախումբով Պէթովէնի դաշնակի 5-րդ *քոնչերտոն* հանրութեան առջեւ, Պոլսոյ ամենէն մեծ սրահին մէջ նուագելու: Առաջին մասին մէջ 45 վայրկեան *սոլո* նուագեցի, իսկ երկրորդ մասին մէջ նուագեցի նուագախումբին հետ: Ելոյթս շա՛տ յաջող անցաւ: Ասիկա սքանչելի պատիւ էր ինծի եւ ուսուցիչներուս համար: Այդ օրերուն ես 27 տարեկան էի:

ՀԱՐՑ.– Ամէն մէկ բարձրագոյն դպրոցին հեղինակութիւն, պատիւ բերողներն առաջին կարգին անոր տաղանդաւոր դասախօսներն են եւ որակեալ ուսանողութիւնը: Ասոնք փոխադարձաբար կապուած են իրարու: Հետեւաբար, մեր խորին համոզումով, հրամայական պահանջով սպասելի էր, որ ձեզի հրաւիրէին երաժշտանոց՝ դասախօսելու: Այդպիսի առաջարկ եղա՞ւ Ձեզի:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Ձեր մատը չիփչիտակ վէրքին վրայ դրիք:

digitised by A.R.A.R.@

1940 թուականի Սեպտեմբերն էր: Դասախօսս՝ Ֆերդի Ֆոն Շթացերը, ինծի լուր ղրրկեց.« Եթէ կը փափաքիս իբրեւ դասախօս աշխատիլ, եկուր երաժշտանոց»:

Այս Ֆերդի Ֆոն Շթացերը 4 բաժիններէ շրջանաւարտ էր՝ դաշնակի, ստեղծագործութեան (composition), խումբ ղեկավարելու, երգչախումբ ղեկավարելու: Այնպէս որ՝ բազմակողմանի հմտութիւն ունէր:

Այս մարդը Պոլիս գալուն պէս՝ Պետական Օբէրէթի դաշնակահար կը կարգեն: Կ'ամուսնանայ, եւ ամբողջ երաժշտանոցին ղեկավարութիւնը իրեն կը յանձնեն: Այնպէս որ՝ Շթացերի հրաւէրի մասին լսելով՝ ապշեցայ: Սակայն ո՛չ թէ ես անկարող մէկն էի եւ զիս հրաւիրած էին դասախօսելու, այլ զարմացայ, որովհետեւ այդ շրջանին գրեթէ ո՛չ մէկ օտար կրնար այդ պատուոյն արժանանալ: Որքան ալ տարօրինակ հնչէր հրաւէրը եւ զարմանալի, ես պիտի երթայի՛ երաժշտանոց:

Մտերիմներս յետոյ ինծի պատմեցին հետեւեալը: Ֆերդի Ֆոն Շթացերը երաժշտանոցի վարիչներուն ըսեր է, թէ ինք կրնայ աշխատիլ առաւելագոյնը 10-15 ուսանողներու հետ, մինչդեռ իրեն կը դիմեն շատեր: Ան ըսեր է. «Մանկավարժական աշխատանքի եւ գիտելիքներու բացառիկ կարողութեան տէր շրջանաւարտ ուսանողուհի մը ունիմ: Կ'ուզեմ, որ ուսանողներն անորմէ օգտուին»: Այս պնդումին վրայ ալ զիս հրաւիրեցին երաժշտանոց՝ դասախօսական աշխատանքի:

ՀԱՐՑ.- Գացի՞ք երաժշտանոց:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Անշուշտ: Սակայն ինծի ըսին. «Այս տարուան դասախօսական կազմն արդէն լեցուած է, բայց իբրեւ դասախօսի օգնական (assistante) կրնանք առնել ձեզի»: Համաձայնեցայ:

ՀԱՐՑ.-Ո՞րչափ աշխատեցաք երաժշտանոցէն ներս: Արդիւնաւորուեցա՞ւ Ձեր դասախօսական գործունէութիւնը: Երիտասարդ եւ այն ալ առաջին անգամ լսարան մտնող դասախօսները իւրայատուկ զգացում կ'ունենան: Այդպէս է՞:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Հիմա անդրադառամ այդ խնդրին՝ եզրակացութիւն ընելը ձեզի ձգելով: Այդ օրերուն միաժամանակ 4-5 երիտասարդներ ամուսնութեան համար ձեռքս խնդրեցին: Անկեղծօրէն ըսեմ՝ ինծի բացարձակապէս չհետաքրքրող անձեր էին: Անոնցմէ մէկն էր ***Գէորգ Գարամանուկեանը:*** Զափազանց յամառ եւ խիստ աչքաբաց տաղանդաւոր վաճառական մը: Նոյնիսկ Քէմպրիճի Համալսարանէն վկայուած հրեայ վաճառականներ կ'ապշէին Գէորգի ճարպկութեան, վաճառականական հմտութեանց վրայ: Բայց ինծի՞ ինչ: Ես դաշնակահար էի եւ իմ աշխարհս ունէի: Ինծի չէր յարմարիր: Սակայն ան կը յամառէր:

Կը զգայի, թէ հօրս միտքին կար զիս ***Գէորգ Գարամանուկին հետ*** ամուսնացնել:

Հայրս օր մը ըսաւ ինծի.

- Ես ութսունութ տարեկան եմ, մայրդ՝ ութսունհինգ: Եղբայրներդ, քոյրդ ամուսնացած են եւ Պոլիս չեն: Երիտասարդուհի ես... Կը հասկնա՞ս խօսքերուս խորքը: Վրադ խենթացող մէկը կայ, իսկ դո՞ն...

Հայրիկիս, մայրիկիս ծեր աչքերը խոնաւցան...

1944-ին ամուսնացայ Գէորգ Գարամանուկին հետ: Աստուծոյ մատն ու կամքը կար, թերեւս, այս գործին մէջ:

ՀԱՐՑ.- Իսկ դաշնա՞կը, դաշնակահարութի՞ւնը, երաժշտանոցին մէջ դասախօսական աշխատա՞նքը: Ամուսնութիւնն օգնե՞ց Ձեզի, թէ՞ խանգարեց:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Ամուսնութիւնը մնաց մինչեւ օրս, իսկ դաշնակն ու դաշնակահարութիւնը, դասախօսութիւնը ջուրն ինկան:

ՀԱՐՑ.- Ինչո՞ւ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Ամուսնութենէն ետք Գէորգն անբեկանելի ըսաւ.

- Ես ծնողներէս զատ չեմ կրնար ապրիլ: Մնողներս ոչ մէկուն կը վստահիմ: Մեզի հետ դեռ ամուսնալուծուած քոյրս ալ պիտի ապրի՝ իր ժառանգին հետ:

digitised by A.R.A.R.@

– Ես դաշնակահար եմ,– ըսի: – Օրը 5–6 ժամ պիտի նուագեմ:

– Ուզածիդ չափ նուագէ,– պատասխանեց Գէորգ Գարամանուկը: – Ընկերուհիներդ ալ բեր: Բայց իմ կինս այլազգիներուն մէջ աշխատիլ չեմ արտօներ: Ես քու աշխատավարձին կարիքը չունիմ: Քու բոլոր փափաքներուն կրնամ գոհացում տալ:

ՀԱՐՑ.– Դուք այդ թուարկուած բոլոր պայմաններուն համաձայնեցա՞ք:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Ընտանիք հասկացութիւնը վեր մնաց ամէն ինչէն՝ որքան ալ սիրտս կ'այրէր:

ՀԱՐՑ.– Իբրեւ չարեաց փոքրագոյնը, վերոյիշեալնե՞րը ստիպեցին Ձեզի երգահանութեամբ (composition, compositor) զբաղիլ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Անվրէպ կռահեցիք: Այո՛: Դուք տեսա՞ծ էք ստորգետնեայ աղբիւրներ, որոնք կը ժայթքին եւ կը չատրուանեն: Ե՛ս ալ ըսելիք ունէի, երաժշտութեամբ ընկալուող եւ իմաստաւորուող իմ անձնական աշխարհս, որ տեղէ մը պէտք է որ ժայթքէր:

ՀԱՐՑ.– Այնուամենայնիւ, սկիզբ մը պիտի ըլլար, խթանող պարագայ մը, որպէսզի դուք ոչ թէ նուագէիք աշխարհահռչակ մեծութիւններուն ստեղծագործութիւնները, այլ ինքներդ ձերը ստեղծէիք՝ հոգիով եւ ներքին լսողութեամբ, առանց դաշնակի՝ այլոց հանգիստը չխանգարելու համար:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Զարմանալի մարդ էք, Պրն. Բաղդիչեան: Կարծես թէ ինծի հետ եղած էք եւ այն օրերուն զգացումներս, մտահոգութիւններս կարդացած էք, զգացած եւ այսօր, տարինե՛ր-տարինե՛ր յետոյ, հարցումներ կ'ուղղէք ինծի: Այո՛, կը ստեղծագործէի ներքին լսողութեամբ: Կ'ընկալէի երգս երգչախումբի ամբողջ հնչեղութեամբ՝ իբրեւ երաժշտական կատարեալ ամբողջութիւն, առանց դաշնակին մատ մը զարնելու: Հիմա՛ ալ այդպէս կ'ընեմ երաժշտական կտոր մը գրելու ժամանակ:

Ինչ կը վերաբերի իմ ստեղծագործական կեանքի սկիզբին՝ ահա ամբողջ պատմութիւնը: Ատրինէ Տատրեան անունով բանաստեղծուհի-գրագիտուհի մը ունէինք Պոլիս (Նոր-Նոր վախճանեցաւ Նիս): Ան, Բագարատը եւ այլք կը հրատարակէին «Պարտէզ» մանկապատանեկան ամսաթերթը: Անոնք օր մը քովս եկան: Խնդրեցին, որ Ատրինէ Տատրեանի խօսքերով «Վաղուան Արուեստագէտները» խորագիրով *օբէրէթին* համար երաժշտութիւն գրեմ: Նայեցայ *լիպրէթօն:* Երեսունվեց երգ կար մէջը: Հաւնեցայ: Ոգեւորուեցայ: Ինծի համար այլեւս էտիւդներ ընելու հարկ չկար: Շատ դիւրին եկաւ ինծի, եւ սկսայ երգերը խաղալիքի պէս գրել:

Այս *օբէրէթն* առաջին անգամ բեմադրուեցաւ 1949–ին՝ Գատը գիւղ, Պէրա եւ այլուր:

ՀԱՐՑ.– Կրնա՞նք ըսել, թէ ինքնուրոյն երգեր ստեղծագործելու Ձեր ձիրքն ա՛յդ օրերուն ի յայտ եկաւ Ձեր մէջ իբրեւ Ձեր տաղանդի մէկ այլ դրսեւորում, իսկ *օբէրէթով* կամաց-կամաց ճանչցուեցաք նաեւ իբրեւ երգահան ստեղծագործող:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Ե՛ւ այո, ե՛ւ ոչ: Ստեղծագործելու տենչը միշտ ալ եղած է մէջս: Զորսվեց տարեկան հասակիս, երբ դաշնակով եւ աջ ձեռքով ժողովրդական երգ կը նուագէի, ձախ ձեռքի համար ալ իրեն ընկերակցող երկրորդ մասը կը յօրինէի կամ կը ջանայի յօրինել (անշուշտ, այդ տարիքի եւ այն օրերու մակարդակով): Այնպէս որ, զիս ճանչցողները զգացած էին, թէ ստեղծագործելու բնատուր բան մը կայ մէջս:

Ես ստեղծագործաբար եւ հոգիով կը նուագէի: Այս հանգամանքն աւելի ընդգծուեցաւ մէջս հասուն տարիքիս, երբ արդէն ճանչցուած էի իբրեւ դաշնակահար:

Իմ կոչումս *դաշնակահարութիւնը* եղած է: Ես ինքզինքս *քոմպոզիթոր* չեմ նկատեր: Իբրեւ այդպիսին՝ դեռ իմ ուզածս չեմ: Ես երաժշտութիւն գրած եմ եւ կը գրեմ իմ խիղճիս, իմ ներքին թելադրանքիս պահանջով՝ ուղղակի ինքս ինծի համար: Սակայն, ինչպէս արդէն ակնարկեցի, *քոմպոզիտորն* ալ իմ տարերքս եղած է: «Դաշնակահար» մասնագիտութեամբ ընդունուելու համար երաժշտանոց, քննութեան ժամանակ իմ ստեղծագործութիւններէն երաժշտական երեք կտոր նուագած եմ: Հիացած ճէմալ Ռէշիտ Պէյը բացագանչեց. «Վերջին

digitised by A.R.A.R.@

դասարանի *հարմոնիի* համար կ'առնեմ այս օրիորդը»: Իսկ *հարմոնիի* գիրքին երեսն անգամ տեսած չէի կեանքիս մէջ:

Ինչ կը վերաբերի աստիճանաբար ծաւալուող իմ հոչակին, այո՛, առաջին *օբէրէթս* անկասկած դեր ունեցաւ:

ՀԱՐՑ.- Ձեր ստեղծագործութիւնները ստորագրած էք *Սիրվարդ Գարամանուկ* եւ ոչ թէ՝ Սիրվարդ Գալբաքեան: Ինչո՞ւ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Քիչ մը նեղ, անձնական չէ՞ հարցումը: Այնուամենայնիւ, պատասխանեմ: Խորհեցայ՝ ամուսինս՝ Գէորգ Գարամանուկեանը, եղբայր ունէր, որ միայն աղջիկներ ունէր: Տղա զաւակ չունէր: Մենք ալ զաւակ չունեցանք: Աստուած չտուաւ: Գէորգ Գարամանուկը քոյր ունի, որ զաւակներ ունի, բայց ա՛յլ մականուն կը կրեն: Այս պատճառաւ ալ ուզեցի, որ երաժշտական ստեղծագործութիւններս ստորագրեմ ամուսնուս մականունով՝ *Գարամանուկ(եան)*, որպէսզի Պոլսոյ մէջ Գարամանուկ մը կայ եղերը, գոյութիւն ունենալը կարենամ յիշեցնել:

ՀԱՐՑ.- Իբրեւ ստեղծագործող երգահան, Ձեր երաժշտական կեանքէն ներս անակնկալներ եղա՞ծ են:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Իմ ամբողջ կեանքս անակնկալներու ծով եղած է: Մնողներս անգամ երբեմն կ'ըսէին, թէ իմ ծնունդս անգամ անակնկալ բան մը եղեր է քառասուներեք տարեկան մօրմէս եւ յիսուներեք տարեկան հօրմէս:

Անակնկալ էր ինծի համար Ատրինէ Տատրեանին առաջարկը իր *օբէրէթին* համար երաժշտութիւն յօրինելու առնչութեամբ:

Օր մը մեր տուն եկաւ նոյն Ատրինէն՝ տիկնոջ մը հետ.

-Տիկին Սիրվարդ, ծանօթացէ՛ք,- ըսաւ,- Թագուհի Մելիքեանը ընկերուհիս է: Իտալիա կ'ապրի: Հրաշալի ձայն ունի: Պոլսոյ մէջ մենահամերգ պիտի տայ:

Եթէ Իտալիոյ մէջ յայտնի դէմք մըն էր իբրեւ մեներգչուհի, արդէն բան մը կը նշանակէր: Համարձակեցայ խնդրել, որ բան մը երգէ: Երգեց: Ատրինէի գովեստը ի զուր չէր:

-Սիրվա՛րդ սիրելիս, ինչ կ'ըլլայ, իմ քերթուածքներէն մէկուն վրայ երաժշտութիւն յօրինէ,- ըսաւ Ատրինէն:- Ընկերուհիս կ'ուզէ, որ իր համերգի յայտագիրին մէջ անպայման իմ տողերով երգ մը երգէ՝ իբրեւ հոգիի տուրք իր ընկերուհիի հանդէպ:

Չէի կրնար մերժել: Ցանկութիւնն ազնիւ էր եւ խիստ մարդկային: Համաձայնեցայ: Փնտռտուքներու մէջ ինկայ եւ, շատ սեղմ ժամանակի մը մէջ, երգը գրեցի: Տիկինը երգեց զայն եւ մեծ ընդունելութիւն գտաւ: Սիրեցին: Այս երգն ալ երգուեցաւ տարբեր առիթներով եւ զանազան մենակատարներուն կողմանէ:

ՀԱՐՑ.- Կրնա՞նք ըսել, թէ **օբէրէթն** ու այդ երգը Ձեզի փառք ապահովեցին, ճանաչում՝ նաեւ իբրեւ ***քոմպոզիթոր:***

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Այո՛: Բայց իմ սիրտս կ'այրէր դաշնակին համար: Արեւմտահայերը կ'ըսիրեն ըսել՝ ըլալիքը պիտի ըլլայ:

Այս անգամ ալ Մ. Զարիֆեանի մահուան 50-ամեակը եկաւ, Վ. Թէքէեանի ծննդեան 100-ամեակը եկաւ, Սանուց Միութիւններուն մէջ ծննդեան կամ մահուան 50-ամեակներ, 100-ամեակներ սկսան տօնել, որոնց համար երգեր գրեցի, դպրոցներու, ակումբներու համար՝ քայլերգեր.... Ստեղծագործական կեանքիս նեղ արահետը լայն ճամբայ մը դարձաւ, օրերուն հետ ստեղծագործութիւններուս քանակն ալ աւելցաւ:

ՀԱՐՑ.- Ի՞նչ տեսակներու (*ժանրերու*) կը պատկանին Ձեր ստեղծագործութիւնները:

Պատասխան.- Գրած եմ դաշնակի կտորներ, առանձին երգի 100 կտորներ (մանչերու եւ աղջիկներու համար), արական եռաձայն խմբերգեր, զուգերգեր (*տուեթներ*), քառաձայն երգչախումբերու համար երգեր, քառաձայն, բայց նուագախումբի ընկերակցութեամբ կատարուող երգեր, քայլերգեր եւ այլն:

digitised by A.R.A.R.@

ՀԱՐՑ.– Ո՞րն է ձեր նախասիրութիւնը երաժշտութիւն գրելու համար քերթուածքներ ընտրելուն մէջ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Հարազատ մնալն իմ զգացումներուն եւ քերթուածներու ոգիին: Քերթուածը նախ պէտք է խօսի հոգիիս:Այն շատ երկար պէտք չէ ըլլայ: Տողերը նպատակայարմար պիտի ըլլան եւ երաժշտական նախադասութիւններուն՝ պիտանի: Զգացումի մեծ խորք ու բովանդակութիւն պէտք է ունենան: Միօրինակութիւն պէտք չէ ըլլայ: Եթէ քերթուածին տողերը, բովանդակութիւնը միօրինակ ըլլան, անոնց վրայ գրուած երաժշտութիւնն ալ միօրինակ պիտի ըլլայ, տաղտկալի: Եթէ քերթուածի մը տողերը կը համընկնին գեղագիտական ճաշակիս, կը ձերբակալեմ ներշնչումիս ամենէն թէժ պահը: Այդ պարագային ընտրած քերթուածին համար երաժշտութիւն գրելն ինծի համար հինգ վայրկեանի գործ է՝ դաշնակի կարիքն անգամ չունենալով:

Ալիս Մանուկեան անուն – մականունով երգչուհի մը կար Պոլիս: Օփէրային մէջ չուրջ 30 տարի մեներգչուհի եղած էր: Իմ երգերս ալ երգած է: Օր մը, զարմանալով երգ գրելու իմ արագութեան վրայ, բացագանչեց. «Ա՛ս ինչ է: ***Ֆասուլյա*** մաքրելու պէս երգ կը գրես»: Այս նախադասութիւնը հետագային կրկնեցին եւ կը կրկնեն շատեր: Ըսուածին մէջ թերեւս ճշմարտութեան բաժին կար:

ՀԱՐՑ.– Հայոց բանաստեղծական աշխարհը շատ հարուստ է: Ո՞ր չրջանի քերթուածներն աւելի խօսած են կամ այժմ կը խօսին Ձեր հոգիին:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Այո՛, իրաւացի էք: Ես սկսայ, ինչպէս արդէն ըսի, Ատրինէ Տատրեանով, որուն առաջարկը շատ հաճելի թուեցաւ ինծի: Այնուհետեւ երաժշտութիւն գրեցի 16–20–րդ դարերու բանաստեղծներու՝ իմ ճաշակին խօսող քերթուածներուն վրայ:

ՀԱՐՑ.– Այո՛, հայ գրականութիւնը նոյնն է, ժողովուրդը՝ նոյնը: Այնուամենայնիւ, Ձեր ստեղծագործական գործընթացին մէջ դուք ինչ–որ առանձնայատկութիւններ նշմարա՞ծ էք: Մենք համոզուած ենք՝ անկարելի է, որ չըլլայ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Այո՛, նկատած եմ: Զարմանալի է, որ արեւելահայերէնով քերթուածներուն վրայ գրածս երաժշտութիւնն աւելի արեւելեան, գեղջկականի զարնող երանգով կ'ըլլան, քան թէ Դանիէլ Վարուժանի, Վահան Թէքէեանի եւ արեւմտահայ այլ բանաստեղծներու ստեղծագործութիւններուն վրայ գրածս երաժշտութիւնը:

ՀԱՐՑ.– Բնազի՞ն այդ կը ներշնչէ Ձեզի:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Անկասկած: Երաժշտութիւնն այլ բան չէ, քան բանաստեղծութեան տողի, ոգիի՝ երաժշտական լեզուով բացայայտումը:

Ինծի գերմանացի մը նամակ գրած է, ուր կ'ըսէ, թէ նոյնիսկ մե՛ծ երաժիշտներ (Շուման, Շուպերթ....) երբեմն բառի իմաստին յարմարելու ջանքէն հեռացած են: Այդպիսիք, երաժշտական նախադասութիւն մը կազմելու համար, հեռացած են կամ քիչ մը հեռացած են բառական իմաստէն: Գարամանուկին ստեղծագործութիւններուն մէջ ատիկա գոյութիւն չունի: Գերմանացին կը հասկնայ քերթուածին տողերը, բառերը, քանզի իմ բոլոր երգերուն տողերը թարգմանուած են անգլերէնի: Ան կը գրէ, թէ, առանց հայերէն գիտնալու, Ձեր երաժշտութիւնը լսելով, խորապէս յուզուեցայ եւ լացի:

ՀԱՐՑ.– Դուք ունկնդրած էք համաշխարհային բարձրաճաշակ երաժշտութիւն: Լսած էք սքանչելի Քրիստափոր Կարամուրզա, Եկմալեան, Կոմիտաս, Էդգար Յովհաննիսեան.... Ձեր խմբերգերուն մէջ պահուած է բազմաձայնութեան (polyphonic) համաշխարհային մակարդակ մը (նաեւ՝ գործիքաւորման տեսակէտէ): Ձայներուն խաղերը, ելեւէջները, զուգորդուիլը, տարբեր բարձրութիւններուն վրայ ձայներուն հարմոնիկ հնչեղութիւնը...., որոնցմով խմբերգերը բացարձակ դասականի արժէք կը ստանան: Ձեր նոյնիսկ աքաբէլլային խմբերգերը կը թուի թէ կ'ուղեկցուին մե՛ծ նուագախումբով մը: Այս ամենով հանդերձ, ազդեցութեան ո՛չ մէկ հետք կը նկատենք: Ի՞նչպէս եւ ինչո՞վ բացատրել այս ամէնը:

digitised by A.R.A.R.@

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Ոմանք համարձակ, ուրիշներ երկիւղով այսպիսի հարցում ըրա՛ծ են ինծի: Ձեմ պատասխանած: Հիմա, Պրն. Գէորգ, պիտի պատասխանեմ: Այո՛, ձեր հարցադրումին մէջ չօչափուած գաղափարները չիտակ են:

Բան մը միայն ուզելով չըլլար: Ներսի դիէդ պիտի գայ: Քու մարդկային խառնուածքէն, բանականութենէդ, ճաշակէդ, բարեկրթութենէդ, մասնագիտական կրթութենէդ եւ ամենէն կարեւորը՝ յատկապէս ազգային պատկանելիութենէդ պիտի գայ:

Իմ երաժշտութիւնս ի՛մ ճաշակս է, ի՛մ մակարդակս է, ես՝ եմ:

Երբեք պիտի փափաքէի եւրոպական երաժշտութիւնով քոմպոզիթոր մը ըլլալ: Ամենէն աղէկ գործերն արդէն իսկ գրուած են: Եթէ պիտի ելլեմ Պախը՝ Պախի ձեւով, Պէթովէնը՝ Պէթովէնի ձեւով ընդօրինակեմ - գրեմ, խայտառակութիւն է: Իմա՞ստ չունի: Հայ ըլլալով, թո՛ւնդ հայ մեծցած ըլլալով մեծ հօրմէս, իմ հօրէս, մօրմէս՝ ես կ'ուզէի հայերուն համար յարգի երաժշտութիւն յօրինել:

Երբ Ատրինէ Տատրեանի խօսքերով մանկական օբէրէթը, Թագուհի Մելիքեանի մենահամերգին համար երգ մը գրեցի, հաստա՛տապէս համոզուեցայ, որ հայկական ***տոնալիթեներուն*** վրայ պիտի կարենամ ստեղծագործել: Սակայն, ինչ մեղքս թաքցնեմ, մի՛շտ վախ մը կար մէջս:Եւրոպական երաժշտութեամբ սնուած, օտար հողին վրայ ապրած ըլլալուս պատճառաւ ստեղծագործութեանցս մէջ արդեօք ազդուած չե՞մ:

Էտուարտ Միրզոյեանի պէս խոշոր մասնագէտ մը օր մը ինծի գրաւոր կը գրէ.« Քու երաժշտութիւնդ հարիւրէն հարիւր հայկական երաժշտութիւն է: Այս մասին ոչ մէկ կասկած կայ»: Այս գնահատականը սիրտիս մեծ հանգստութիւն եւ գոհունակութիւն պատճառեց: Խիղճս, խիղճս խաղաղեցաւ: Այս կը նշանակէր ինքնահաստատում, այս կը նշանակէր նո՛ր կեանք մը ապրիլ՝ զգալով երկինքի, երկրի, բնութեան եւ մարդոց գոյութիւնը...

ՀԱՐՑ.- Օտարներ որեւէ ակնարկ ունի՞ն կամ ունեցա՞ծ են Ձեր երաժշտութեան մէջ օտար շեշտերու, երանգներու ազդեցութեան մասին:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Օտարներ ո՛չ մէկ բան ըսած են կամ գրած այդ մասին: Եթէ ըլլար, անոնք չեն խնայեր ո՛չ ինծի եւ ո՛չ ալ՝ ձեզի: Հանգիստ եղէք:

ՀԱՐՑ.- Առայժմ Ձեր միակ եւ առաջին CD-ն պատրաստուած է Երեւանի Կոմիտասի անուան Երաժշտանոցի «Կոմիտաս» երգչախումբի եւ օփէրայի սթիւտիոյ սէնֆոնիկ նուագախումբին կողմէ Յովհաննէս Միրզոյեանի ղեկավարութեամբ: Ի՞նչ կը խորհիք, օրինակ, եթէ Արթուրօ Տոսկանինիի պէս հանճարեղ խմբավար-տիրիժոր մը մեծ նուագախումբով մը հնչեցնէր Ձեր խմբերգերը, արդիւնքն աւելի մեծ պիտի չըլլա՞ր:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Բան մը հաստատ գիտեմ, թէ լեզուական հնչեղութիւնը պիտի չգոհացնէր զիս: Անոնք ալ հայերէնը պիտի չկարենային հայաստանցիի, հայորդիի պէս հնչեցնել: Ո՛չ միայն կոկորդի, այլեւ լեզուական մտածողութեան հարց է: Հեռուները չերթանք: Դուք չէ՞ք լսած, թէ արեւմտահայերէն քերթուածները կամ արձակի կտորները ի՞նչպէս կ'աւերին, երբ արեւելահայուն կոկորդով, շեշտադրումով կը մատուցուին եւ նաեւ՝ ընդհակառակը: Բառերուն իմաստը յաճախ չեն հասկնար, երաժշտական նախադասութիւնը, մեղեդին ճիշդ տեղէն չեն հատեր եւ այլն: Կը ստացուի անհամ, անալի բան մը:

ՀԱՐՑ.- Ձեր խմբերգերուն մէջ ձայնային խաղերը, ելեւէջները, ձայնային թռիչքները շատ բազմազան են: Երբեմն հնգագիծին ներքեւի ձայնանիշէն ձայնը մէկ անգամէն կը բարձրանայ վերին օժանդակ գիծերուն ձայնանիշերը: Այսպիսի երաժշտութիւն գրողը բացարձակ կատարեալ, ***խտէալ*** դաշնակահար պիտի ըլլար: Խօսք չունինք: Ձեր երաժշտութիւնը գերող է, յաջողուած, բայց նոյնիսկ միջին մակարդակի երգիչը դժուար թէ կարենայ յաղթահարել այդ դժուարութիւնները: Պոլսոյ մէջ կամ այլուր երգչախումբերը պիտի կարենա՞ն երգել, օգտուիլ Ձեր չքեղ ստեղծագործութիւններէն:

digitised by A.R.A.R.@

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Ես ատկէ վախ չունիմ: Եթէ երգիչ է կամ երգչախումբ, աստիճանաբար պէտք է վեր, վեր բարձրանայ, չմնայ ներքեւի եւ կամ միջին մակարդակին վրայ: Արուեստի եւ որեւէ աշխատանքի պատճառած հաճոյքը մեծ տառապանքի գինով կու գայ:

Շատ ապերջանիկ կը զգամ ինքզինքս, երբ թերուս, զգայնութեան, թեքնիկ տեսակէտէ թոյլ (ալ ի՞նչ ածականներ ուզէք գործածեցէք) անձեր կ'աւրեն ի՛մ կամ որեւէ ստեղծագործողին երաժշտութիւնը: Երկրորդ՝ ձեր ակնարկը, Պրն. Բաղդիչեան, ինծի խիստ պարզ է: Ես այլ կերպ չե՛մ կրնար գրել, որովհետեւ ես պարզապէս քերթուածին զգայնութեան թարգմանն եմ: Իմ չինա՞ծս չէ, սիրե՛լիս: Ես քերթուածին պահանջքն է, որ կը ներկայացնեմ մեղեդիով եւ հարմոնիկ բազմաձայնութեամբ: Երրորդ՝ ես լսած եմ եւրոպական ամենէն կատարեալ երգչախումբեր, ամենէն կատարեալ մենեներգիչներ, ամենէն կատարեալ նուագախումբեր: Լսած եմ եւ լսելով ալ մեծցած եմ, զարգացած՝ օրերու, տարիներու ընթացքին: Իմ ճաշակիս մակարդակն այդ է: Այնպէս որ, ես ա՛յդ մակարդակով երեւակայած եմ իմ ստեղծագործութիւններս: Ուրեմն, իմ երաժշտական ճաշակս այդ է: Ատկէ վար չեմ կրնար իյնալ: Ինքզինքս չեմ կրնար կեղծել, եթէ կամենա՛մ անգամ: Լմնցա՛ւ:

ՀԱՐՑ.– Բարձրաճաշակ ստեղծագործող մը կամ կատարող մը գոհացնելը չափազանց դժուար բան է: Երկրորդ՝ արուեստի տեսակներ կան (երաժշտութիւն, պալէ, պար, թատերախաղ....), որոնց պատկանող ստեղծագործութիւնները կա՛մ կը տապալին, կա՛մ ի՛րապէս փառք կը բերեն ստեղծագործողին (եթէ ի հարկէ տաղանդաւոր կամ հանճարեղ ստեղծագործութիւն է): Այս պարագային անգնահատելիօրէն մեծ է այդ ստեղծագործութիւնը ժողովուրդին ներկայացնող արուեստագէտներուն դերը: ***Տապալումը՝ մահ է, յաջողութիւնը՝ փառք ու պատիւ:*** Այդպէս չէ՞:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Անկասկած: Երկու կարծիք չի՛ կրնար ըլլալ: Թէ՛ կատարուող ստեղծագործութիւնը, թէ՛ դաշնակահարը, թէ՛ երգչուհին, թէ՛ երգչախումբը, նուագախումբը պէտք է խիստ կատարեալ ըլլան, իրենց մակարդակով՝ իրարու համապատասխան: Իսկ այս ամէնը տարիներու տքնաջան աշխատանքով կու գայ: Ի հարկէ, եթէ գալու է...

Հասարակ, անճաշակ գործ ընելու ո՛չ ցանկութիւն ունիմ, ո՛չ կ'ունենամ, ո՛չ ալ կ'ուզեմ լսել:

Ցաճախ զիս մեծամիտի տեղ կը դնեն: Մե՞ղք են այդպիսիք: Ես չա՞տ համեստ եմ: Գիտեմ, որ իմ ստեղծագործութիւններս ալ մեծ բաներ չեն, բայց կ'ուզեմ, որ ըրածս եղածին պէ՛ս ներկայացուի: Ես 90 տարեկան եմ, բայց իմ ստեղծագործութիւններս կատարողներէն միշտ չէ, որ շնորհքով բան լսած եմ: Ատկէ շա՞տ տառապած եմ եւ կը տառապիմ: Մինչեւ բոլորովին վերջերս իմ ստեղծագործութիւնները կատարողները իմ երեւակայածիս քառասուն առ հարիւրը չէին կրնար ժողովուրդին եւ ինծի մատուցել: Բարեբախտաբար իմ ստեղծագործութիւններս հնչեցնելու շնորհակալ գործին ձեռնամուխ եղաւ միջնեկ քրոջս՝ Մէրիին զաւակը՝ Շահան Արծրունին: Ան 1943-ի ծնունդ է: Դեռ ծնած չէր, երբ ես արդէն դաշնակի եօթ-ութ կտորներ յօրինած էի: Ան գործերուս մէկ մասը՝ խմբերգերը (իմ ստեղծագործութիւններուս 10-15 տոկոսը) ժողվեց եւ չէնք ու շնորհքով մէջտեղ հանեց CD-ով մը: Կատարողական արուեստի մակարդակի առումով Շահան Արծրունին հարիւրի 80-90 տոկոսին վրայ է, ուրիշներ (գոնէ մինչեւ այսօր) 100-ի 40 տոկոսին վրայ կը մնան: Այս առումով՝ Շահան Արծրունիի եւ իր համախոհներու ջանքերով Հայաստան պատրաստուած իմ առաջին CD-ս շա՞տ երջանիկ բացառութիւն մըն է ինծի համար: Եթէ այս ճշմարտութիւնը ըսեմ, մեծամի՞տ պիտի կոչեն զիս: Է՛, թող կոչեն որքան կ'ուզեն...

ՀԱՐՑ.– Ձեր իսկ հաւաստումով՝ Դուք, իբրեւ երգահան ստեղծագործող, Ձեր կեանքը սկսած էք՝ մանկական օբէրէթ մը գրելով: Իսկ յետո՞յ: Կրկին անդրադարձա՞ծ էք մանուկներու աշխարհին: Պատեհ առիթներով անոնց համար ալ երգեր յօրինա՞ծ էք:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.– Այո՛: Մանուկները կարելի՞ է մոռնալ: Արուեստագէտը եթէ չմանկանայ, կը ծերանայ, կը մեռնի: Աստուածային դրախտ մըն է մանուկներուն հոգին՝ պարզ, անմիջա-

digitised by A.R.A.R.@

կան, առինքնող մաքրութեամբ: Ես յօրինած եմ մանկական 88 խմբերգեր եւ 52 երգեր: Ասոնցմէ միայն 36 խմբերգերս են CD-ի ձայնագրման մօտ: Այդ ուղղութեամբ վերջնական աշխատանքները կը կատարուին Հայաստան: Փորձնական օրինակ մը ղրկած են ինծի, որպէսզի լսեմ եւ ցանկութիւններս յայտնեմ: Մտիկ ըրի: Կատարումները գէշ չեն: Գոհացուցիչ են:

Խմբերգերուս քերթուածները գեղեցիկ ձեւով մասերու բաժնած է, նախաբան գրած է մանկական գրականութեան հիանալի մասնագէտ Վարդերես Գարակէօզեանը (հիմա Լոս-Անճէլէս կը բնակի):

Ասմունքած է ամերիկահայ Զուարթ Պալըքճեանը:

Երգերը երգած է Հայաստանի մանկական երգչախումբ մը, բայց արեւելեան նուագարաններով: Իմ մանկական ամբողջ ստեղծագործութիւններս ձայնագրելու համար 3 CD պէտք է: Եթէ երկրորդ CD-ն ձայնագրենք, պիտի ուզեմ, որ երգչախումբը եւրոպական նուագարաններով ուղեկցուի՝ փոփոխութիւն մը ըլլալու համար:

ՀԱՐՑ.- Տիկին Սիրվարդ, ի՞նչ կրնաք ըսել Ձեր մնացեալ ստեղծագործութիւններուն մասին: Յոյսի լոյս մը կա՞յ զանոնք ալ ձայնագրուած եւ տարածուած տեսնելու:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Ես, որ վհատիլ չեմ գիտեր, մինչեւ շաբաթ մը առաջ խիստ յուսահատած էի: Կը խորհէի.«Ի՞նչպէս եւ ո՞վ պիտի տնօրինէ միւս ստեղծագործութիւններուս ճակատագիրը»: Ինսուն տարեկան եմ... Ժամանակները վայրկեանի մը պէս կը թռին, եւ կը մնաս զարմացա՜ծ, ապշա՜ծ: Իմ ստեղծագործութիւններէն ձայնագրուած չեն 100 երգեր, 82 մեներգեր, դաշնակի 7 կտորներ, երգչախումբի համար գրածս բազմաթիւ կտորներ.... Ո՞ր մէկը յիշեմ:

Քանի մը օր առաջ, բարեբախտաբար, Շահան Արծրունիէն ուրախ լուր մը առի: Ան ինծի տեղեկացուց, որ Յովհաննէս Միրզոյեանն իրեն հաղորդեր է, թէ Սիրվարդ Գարամանուկի ստեղծագործութիւններու նոր խումբ մը արդէն փորձուած է: Կատարման որակը յղկուած է: Այդ ստեղծագործութիւնները գրեթէ պատրաստ են CD-ի ձայնագրութեան: Անոնց մէջ կան՝ 1.Քայլերգեր (Էսայեան Սանուց Միութեան, Խաչատուրեանի, Դպրեվանքի, «Կոմիտաս» երգչախումբի, « Զուարթնոց» երգչախումբի): 2.Ձայնագրուած խմբերգեր: 3. Յարութեան Կիրակիի ութ չարականներ (խօսքերն ու մեղեդին Ներսէս Շնորհալիինն են, իսկ զանոնք քառաձայնի վերածումը՝ իմը): 4.Կրօնական թեմայով քանի մը խմբերգեր (եռաձայն երգչախումբի եւ մեներգիչի համար): 5.Աւետիք Իսահակեանի տողերուն վրայ գրուած արական երգչախումբի կտորներ, զուգերգեր (duet): 6.Մանկապատանեկան օբէրէթ մը եւ մանկական 52 երգեր:

Սիրելի Շահանէն ինծի անուշիկ բոլորովին նոր լուր մըն ալ եկաւ: Յովհաննէս Միրզոյեանն իրեն տեղեկացուցեր է, թէ իրենք Սիրվարդ Գարամանուկին երգչախմբային մնացեալ կտորներուն վրայ սկսած են աշխատիլ: Ընթացքը չատ լաւ վիճակի մէջ է: Նոյնիսկ փորձնական CD մը պատրաստած են եւ Շահանին պիտի ղրկեն: Շահան Արծրունին CD-ն ստանալուն պէս պիտի լսէ եւ ինծի պէտք է առաքէ, որպէսզի ես ալ գաղափար մը կազմեմ եւ ցանկութիւններս յայտնեմ:

Կեցցեն: Ուրեմն, դեռ արժէ՛ ապրիլ...

ՀԱՐՑ.- Ի՞նչ կը փափաքիք Ձեզի եւ մեր ժողովուրդին:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ.- Շա՜տ-չատ բաներ: Ինծի համար՝ ընտանեկան խաղաղ յարկ, առողջութիւն եւ քիչ մըն ալ աւելիով կեանք: Ես դեռ ընելիք ունիմ, տալիք ունիմ իմ ժողովուրդին, մարդոց..., իսկ մեր ժողովուրդին՝ ինքն ի՛ր եւ ի՛ր արժէքներուն յարգը գիտնալ...

ԳԷՈՐԳ ԲԱՂԴԻՇԵԱՆ

(բանասիրութեան դոկտոր)

digitised by A.R.A.R.@